

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Jurgio Lebedžio šimtmetis

2013-02-15

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Polemika

AUTORIUS: Viktorija Daujotytė

DATA: 2013-02

Jurgio Lebedžio šimtmetis

Viktorija Daujotytė

diskusija „Lituanistika vakar ir šiandien“, Jurgis Lebedys, lietuvių literatūros istorija

Šiam žurnalo numeriui jau iš spaustuvės iškeliaujant, vasario 14 d., Vilniaus universiteto bibliotekoje vyks diskusija „Lituanistika vakar ir šiandien“, skirta Vilniaus universiteto profesoriaus, lietuvių literatūros istoriko **Jurgio Lebedžio**(1913–1970) 100-osioms gimimo metinėms, bus pristatyta paroda „Profesoriui Jurgiui Lebedžiui – 100“.

Numatomi renginio dalyviai: VUB generalinė direktorė Irena Krivienė, prof. Viktorija Daujotytė, prof. Eugenija Ulčinitė, habil. dr. Ingė Lukšaitė, prof. Kęstutis Nastopka, dr. Sigitas Narbutas, literatūros kritikas Algimantas Bučys, filosofas Romualdas Ozolas, diskusijos vedėjai – prof. Dainora Pociūtė, doc. Darius Kuolys.

Dėkojame prof. **V. Daujotytei** už galimybę publikuoti jos žodį.

Pamatinis žmogus buvo Jurgis Lebedys. Lyg akmuo, tinkamas pamatams. Šeimos, tautos, kultūros, valstybės. Ką darė, darė, kad būtų padaryta gerai, ilgam. Dar kad ir gražiai. Turėjo stiprų estetinį jausmą: „kad visa, kas daroma, būtų dailu, tvarkinga, gražu. Mėgdavo rašyti ant gero, švaraus, nesulamdyto popieriaus, gera plunksna; jo išrašai bei pastabos būdavo pedantiškai tikslūs (gražiai tvarkydavo ir grybus bei savo sugautas žuvis). Jis labai puikiai jusdavo formą tiek dvasinėje, tiek paprasčiausioje buities sferoje“, – patikimai liudijo Vanda Zaborskaitė, viena artimiausių Jurgio Lebedžio bendradarbių, bičiulių¹. Reta jungtis – pedantiškumas, mokslinis tikslumas ir estetinė formų pajauta, subtilus grožio jausmas, iš prigimties, iš ilgaamžės žemdirbių patirties.

Jurgis Lebedys kilęs iš Kėdainių krašto, iš Nevėžio lygumų žemės, iš „Isos slėnio“. Gražaus, mitinio vardo gimtinė – Devynduonių kaimas, šalia senkapių, seniai

apgyventa ir įgyventa vieta. Jurgis gimė 1913 metų sausio 25 dieną. Tėvai – Anastazas ir Salomėja Gustaitė Lebedžiai, vietiniai, devynduoniškiai, valdę 14 ha geros žemės ūkį. Gausi šeima – sesuo ir penki broliai. Jurgis mokėsi kaimo pradžios mokykloje, Krekenavos progimnazijoje, Panevėžio mokytojų seminarijoje. Baigė Vytauto Didžiojo universitetą, studijavo kalbas (lietuvių, vokiečių, prancūzų) ir lietuvių literatūrą. Mokytojavo Utenoje, Skuode. Nuo 1946 metų pradėjo dirbti Vilniaus universitete Lietuvių literatūros katedroje, buvo jos vedėjas. Staiga mirė 1970 VII 12 Ščiuryje (Molėtų rajonas), prie Lakajų, kur daug vasarų atostogaudavo su šeima ir artimiausiais bičiuliais. Palaidotas tėviškės kapinaitėse.

Buvo lyg kokių pirminių artimų bendruomenių organizatorius, „vadas“, „ekscelencija“ – vasarą Ščiuryje, žiemą slidžių žygiuose savaitgaliais, švenčių dienomis. Brangino bendravimą, slaptumą nuošalėse, gamtoje, kur daug ką buvo galima aptarti, išsiaiškinti. Negailėjo laiko kitų rūpesčiams, mokslo planams, darbo reikalams. Ką pajėgdavo, sprendavo ryžtingai, neatidėliodamas. Filologijos, lituanistikos darbų organizavimo centrinė figūra. Daug dėmesio skyrė jauniems žmonėms – pro jo akis neprasydo nė vienas gabus studentas lituanistas, rūpinosi jų moksline perspektyva, kasdieniais rūpesčiais.

Savo gyvenimu, pasirinkimais, pozicijomis Jurgis Lebedys realizavo lietuviškąjį kultūrinį angažuotumą. Neprarasti nieko iš to, ką duoda prigimtoji kultūra, kas atsinešta iš pirminės patirties, jungti šiuos klodus su mokslu, knygomis, su pasaulio išmintimi. Iš to paties Kėdainių krašto kaip ir Česlovas Milošas, vienkartinis, artimų humanitarinių interesų, bet kitos kilties – ne bajorų, o valstiečių, gana savarankišku, prigimtinio lietuviškumo, nekomplikuojamo kitos kalbos. Lebedys atkakliai, valstietišškai ieškojo LDK lietuviškosios atminties. Jungėsi į Stanevičiaus, Daukanto tradiciją, suaktualintą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Kalbos argumentas Lebedžio sąmonėje kartais lyg iškildavo virš istorijos; istorija glūdi ir kalboje, tik būtina atkasti jos vagą. Įsipareigojimai lietuvių kalbai, lietuvių raštijai tapo pagrindiniu Jurgio Lebedžio mokslinės veiklos stimulu. Mikalojus Daukša, Kristijonas Donelaitis, Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius – vardai, kuriems skirta daugiausia dėmesio: nuo išsamaus straipsnio iki monografijos. Kapitalinė „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija“ (1957) – iki šiol parankinė studijuojančiųjų knyga. Dar tirdamas Mikalojaus Daukšos archyvus, rašydamas svarbiausią savo monografiją („Mikalojus Daukša“, 1963), Lebedys pajuto senuose rankraščiuose tebeplūsojančią senąją lietuvių kalbą, bent jos reliktus, užsibrėžė ieškoti jos pėdsakų XVII–XVIII a. viešajame gyvenime, paneigti išgalėjusią nuomonę, kad tuo laiku lietuvių kalbos viešai jau beveik nelikę. Sunkiai dirbo archyvuose, rankraštyuose. Paliko surinktą medžiagą (daug kruopščių išrašų, lapelių), pratarmę. Už išleistą knygą turime būti dėkingi Vandai Zaborskaitei; kad artimo bičiulio ir autoritetingo mokslininko darbas nedingtų, ji atidavė jam kelis savo gyvenimo metus, atidėjo savo planus, ir, padedama talkininkų, užsimojimą įvykdė. „Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime“ išėjo 1976 metais. Įdomu ir netgi šiuolaikiška, kad pirminis temos pavadinimas buvo „Kovos dėl gimtosios kalbos teisių apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.“. Iki šiol šis darbas vertingas, paskelbta unikalių tekstų, užfiksuota senųjų lietuvių kalbos formų.

Kalba ir literatūra Jurgiui Lebedžiui buvo neatskiriamas vienis. Ne sykį yra kartojęs, kad literatūros mokslas negali būti atskirtas nuo lingvistikos, kad šias sritis jungia „personalinė unija“. Vienodai kruopščiai, vienodai patikimai jis vertino ir literatūrologinius, ir lingvistinius darbus. Oponavo ir Alberto Zalatoriaus daktaro

disertacijai apie lietuvių apsakymo raidą, ir Vinco Drotvino disertacijai apie XVI-XVII a. lietuviškų raštų sudurtinius daiktavardžius.

Savo pagrindiniais darbais Jurgis Lebedys buvo literatūros istorikas, senosios lietuvių raštijos tyrėjas, o iš bendrųjų literatūrologijos rūpesčių jam artimiausi buvo stiliaus tyrimai. Stilius pasako, ko tekstas, net iš pačios ankstyviausios raštijos, yra vertas. Gera stilistinė teksto analizė profesoriaus buvo laikoma kūrinio raktu. Senosios lietuvių literatūros paskaitose („Senoji lietuvių literatūra“, 1977; parengta Juozo Girdzijausko) stilius, žodžio vaizdinijos galimybės nuolat akcentuojamos. Dabar atrodo, kad Lebedys buvo atskirai dėmesingas Jonui Bretkūnui; „Bretkūnas yra vienas pirmųjų literatūrinio stiliaus kūrėjų“². Apibendrinio: „Jei ne Bretkūnas, kažin ar būtume sulaukę ir Donelaičio.“³ Jautė raštijos ir literatūros sąryšius, prasitęsimus, tradicijos susidarymą.

Savo mokslinio darbo pradžioje Jurgis Lebedys buvo užsiėmęs platesnius literatūros barus nei senieji tekstai. Domėjosi tautosaka, literatūros teorija. Rašė apie Antaną Vienuolį (iš jo ir diplominis darbas). Disertacijai iš pradžių pasirinkta tema „Meninės lietuvių prozos evoliucija (1822-1918)“. Paskui grįžo į dar ankstesnį laiką: 1706-1875; nuo Ezopo pasakėčių vertimo iki Motiejaus Valančiaus mirties. Lebedys sutvirtino Simono Daukanto įnašą į meninę prozą, pabrėžė jo kūrybiškumą, originalią išraiškos priemonių sistemą. Ankstyvųjų profesoriaus metodologinių nuostatų šaltiniai – iš vokiečių tradicijos. Buvo svarbios fenomenologinės ištakos – V. Diltėjaus (Dilthey) „išgyvenimo“ samprata, L. Špicerio (Spitzer), K. Foslerio (Vossler) darbai. Skaitymas, nuodugnus, atidus skaitymas laikomas humanistikos pamatu. Turėdamas gerą estetinę nuovoką, puikų stilistinį pasiruošimą, Jurgis Lebedys galėjo tapti žymiu lietuvių prozos analitiku. Bet pradėjęs dirbti universitete, pajuto, kaip tuščia senosios literatūros baruose, po Mykolo Biržiškos – beveik nieko, kas jam pačiam būtų atrodę reikšminga. Kas mąstys apie Martyną Mažvydą, Konstantiną Sirvydą, Mikalojų Daukšą? Kas bandys atsakyti į klausimą, ar senajame Vilniaus universitete buvo lietuvių kalbos katedra? Lebedys juto pareigą imtis šių sunkių darbų. Su tikro archyvų žinovo aistra ieškojo lietuvių kalbos katedros pėdsakų. Troško, kad ji būtų buvusi. Deja. „Turimos šiuo metu žinios neleidžia teigti, kad buvo tokia katedra Vilniaus akademijoje, kad joje lietuvių kalba buvo vienas iš atskirų dėstomų dalykų. J. I. Kraševskis (ir, juo sekdami, kiti) reikiamai neįsigilino į savo surastą archyvinę medžiagą ir, ja remdamasis, padarė per dideles išvadas – lietuvių, latvių ir estų kalbų būrelius (akademijas) novicijate ir pratybas seminarijoje pavertė tų kalbų katedromis. Tad jo teiginiams paremti reiktų naujos medžiagos. Vargu ar ji bus surasta. Bet neabejotinai susiras dar naujų duomenų apie lietuvių kalbos vartojimą Vilniaus akademijoje, apie jos mokymą ir mokymąsi.“⁴ Visas Lebedys šioje citatoje: žinios ištirtos, patikrintos, deja, jos nėra visai patikimos, reiktų naujos medžiagos, vargu ar ji bus rasta, bet reikia ieškoti. *Ieškoti. Tirti. Dirbti.* Nepaisant aplinkybių, ribojimų, trukdymų.

Dirbti ir didžiojo Kristijono Donelaičio labui. Tirti jo kūrybą (bendrosios paskaitos, specialaus kurso paskaitos, atskiri straipsniai „K. Donelaičio kūrybos raida“, „K. Donelaičio raštų redagavimas“, „K. Donelaičio raštų leidimai ir vertimai“). Senosios literatūros tyrimą ir paskaitas universitete po Jurgio Lebedžio mirties perėmęs Albinas Jovaišas manė, kad Donelaičiui suvokti Jurgis Lebedys davė naują kryptį, jam pavyko tai, ko jis siekė – pajusti poeto „asmenybės ryšį su kūrinium, suvokti, kaip iš šurkščios ir pilkos kasdienybės sukūrė nemarų paveikslą“⁵.

Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai neabejotinai padidins dėmesį ir Jurgiui Lebedžiui, senosios lietuvių literatūros profesoriui, lituanistikos sergėtojui, telkėjui,

vyresnių lituanistų neužmirštamam Mokytojui.

¹ Profesorius Jurgis Lebedys. Sudarė Juozas Girdzijauskas. – Vilnius: Mokslas, 1983, p. 31.

² Lebedys J. Lituaniškos barūose, I-II. – Vilnius: Vaga, 1972, t. I, p. 93.

³ Ibid., p. 87.

⁴ Ibid., p. 210.

⁵ Profesorius Jurgis Lebedys, p. 28.